

Hur det hela började – orsaker till sovjetekonomiernas sammanbrott

De snabba förändringarna i Östeuropa är resultatet av utdragna processer, skriver Jan Winiecki. Hög resursåtgång, underspecialisering och byråkratins oförmåga att möta växande krav på flexibilitet är sådana processer som har dolts genom felaktig officiell statistik. Det minskande förtroendet för systemet, den ökande miljöförstörelsen och den försämrade folkhälsan fick till följd att även nomenklaturen fick det sämre.

Den "nationernas frigörelse" som tog stora delar av Östeuropa med storm förra hösten var utan tvivel ett politiskt fenomen. Gorbatsjevregimens uppenbara övergivande av doktrinen om militär intervention i ett underordnat Östeuropa uppmuntrade till förändring. Det ungerska beslutet att montera ner gränsbefästningar mot Österrike startade en flod av östtyska flyktingar till väst som satte press på den kommunistiska regimen i Östtyskland. När Honecker föll fann sig neostalinisterna i Tjeckoslovakien isolerade. Det skickliga trycket från oppositionen resulterade i den smidigast möjliga överföringen av makt. Ceauscescus fall fullbordade dominoeffekten.

Men alla dessa spektakulära fenomen, tillsammans med utbredningen av glasnost och de trevande försöken till perestrojka i Sovjetunionen, var resultaten av utdragna processer snarare än de spasmo-

diska händelser som de ofta framstod som för utomstående betraktare. Och processerna var i huvudsak ekonomiska till sina naturer. Redan för flera år sedan varnade jag för att sovjetekonomierna var på väg in i en era av långsiktig tillbakagång (Winiecki [1984]).

Det finns även andra bestämningsfaktorer för dessa förändringar: ekologiska, sociala, demografiska etc. Dessa sammantagna har lett till vad jag har kallat "den oåterkalleliga mångfasetterade tillbakagången för det sovjetiska systemet" (Winiecki [1989a]). Det är denna oåterkalleliga tillbakagång, och reaktioner på den i samhällen som lever under systemet, som har bidragit till förändringarna i Östeuropa och Sovjetunionen. Låt oss följa de ekonomiska fenomen som alla, omedelbart eller successivt, har bidragit till sammanbrottet för detta slösaktiga monster.

JAN WINIECKI, en oberoende ekonom från Warszawa, forskar om ekonomiska system och östeuropeisk ekonomi. Han undervisar också vid det katolska universitetet i Lublin.

Den ekonomiska tillbakagångens orsaker är endogena

Det är viktigt att inledningsvis understryka att orsakerna till den ekonomiska tillbakagången är inbyggda i systemet. Ef-

tersom de första tecknen på tilltagande störningar och tillbakagång uppträdde i mitten av 1970-talet menade vissa bedömare, som hyste sympatier för systemet, att störningarna i världsekonomin var orsaken till de problem som mötte sovjetekonomierna. De kunde emellertid inte förklara varför tecknen på påfrestningar och tillbakagång var lika starka, om inte starkare, i Sovjetunionen – nettovinnare på de två sk oljekriserna – som i de mindre östeuropeiska länderna.

En mer insiktsfull åsikt var att störningarna i världsekonomin förvärrade de snedvridande, för att inte säga självförstörande, egenskaperna hos sovjetekonomierna (Winiecki [1984] och [1987a] s 16). Till att börja med blev den traditionellt betonade snedvridna incitamentsstrukturen i dessa ekonomier, som bl a resulterar i abnormt hög resursförbrukning, alltmer smärtsam efter den första oljeprischocken och högkonjunkturen för råvaror i början av 1970-talet.

Det är uppenbart att sovjetekonomierna med en energi- och stålkonsumtion i relation till BNP som är 2-2,5 gånger högre än i marknadsekonomier, började att känna av kostnaderna för sin höga resursintensitet mycket starkare än tidigare. Vidare fick dessa länder, fränsett Sovjetunionen, uppleva ett relativt fall i den inhemska resurstillgången. Detta innebar att de blev tvungna att importera mer och mer energi och industrimineraler.

Trots att en stor del av importen av insatsvaror erhöles från Sovjetunionen steg även kostnaderna för dessa resurser kraftigt. De styrande stod därför inför ett dilemma. Med såväl en minskad ökningstakt för råvaruimporten från Sovjetunionen, och senare minskningar, som problem att betala import från världsmarknaderna p g a svag export, stod deras ekonomier inför ett val mellan tillbakagång och en genomgripande förändring som reducerade resursintensiteten. Detta dilemma visas grafiskt i *Figur 1*.

Sammanfattningsvis blev en gammal

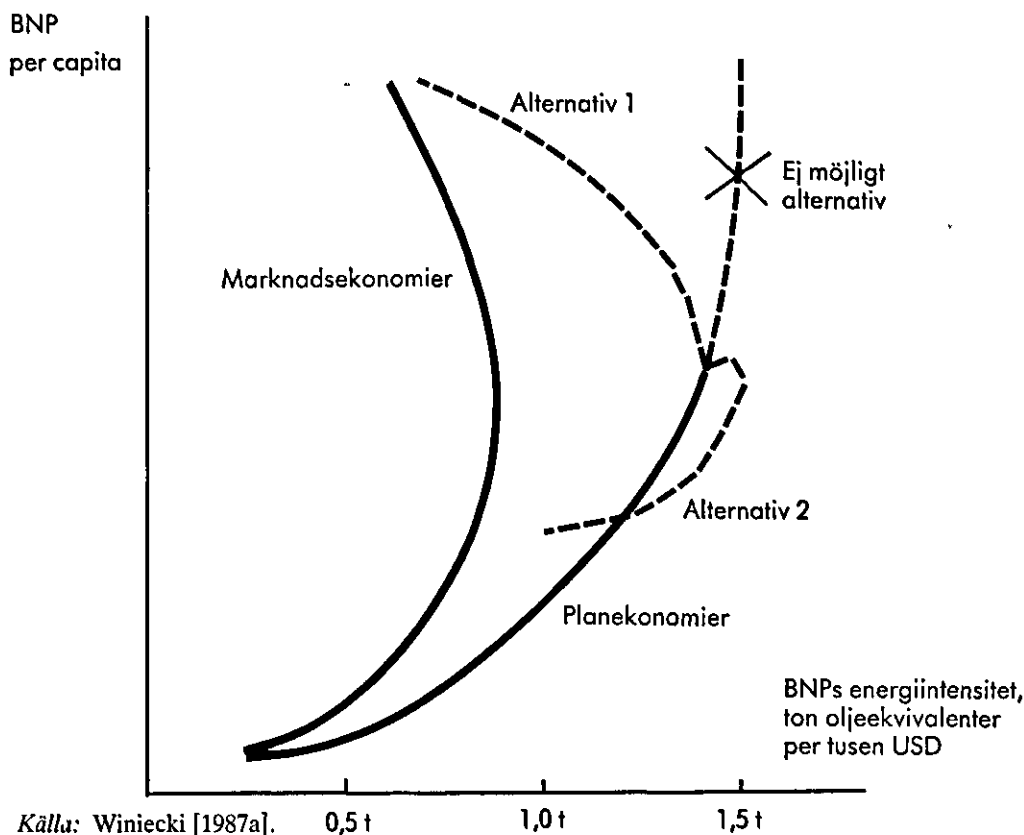
svaghet i det sovjetiska ekonomiska systemet mycket mer betydelsefull. I mitten av 1970-talet växte hög resursintensitet fram som en starkt tillväxthämmande faktor.

Betydligt mindre känd, och än mindre kvantitativt uppskattad, är det jag har betecknat som den tvåfaldiga underspecialiseringen i sovjetekonomierna (Winiecki [1987b]). Den är resultatet av den sovjetiska industrialiseringsstrategin och egenskaper specifika för det sovjetiska ekonomiska systemet. Kärnan i den "branta stignings" strategi var att maximera investeringarna i industrisektorn för att uppnå största möjliga ökning i dess andel av produktionen på kortast möjliga tid (allt detta genomfört under nära nog despotiska förhållanden). Industriinvesteringarna koncentrerades till tung industri eftersom det antogs att utan förmågan att producera maskiner och utrustning skulle sovjetekonomierna inte kunna övervinna sin efterblivenhet (att de skulle bli efterblivna maskinproducenter var inte en möjlighet som man kunde föreställa sig vid denna tid).

Denna strategi, avsedd för Sovjetunionen och senare inplanterad i de mindre sovjetekonomierna, var oklok redan från början när det gäller de senare. För de mindre länderna, som försökte att producera så mycket som möjligt inom landet, resulterade de uteblivna vinsterna av internationell specialisering i en för stor industrisektor. Denna sektor har emellertid i minskande grad varit förmögen att tillfredsställa inhemsk efterfrågan eftersom tillverkningen av varje ny slutprodukt kräver en rad nya insatsvaror som är kostsamma på grund av den inhemska marknadens litenhet. När det gäller utvecklingsländer har frågan om en utvecklingsstrategi baserad på importsubstitution blivit noggrant undersökt.¹ Därför ska det

¹Se den litteratur som startar med Little et al [1970] och Balassa et al [1971].

Figur 1 Faktiska och framtida energiintensiteter för BNP vid olika nivåer på BNP per capita.

Källa: Winiecki [1987a].

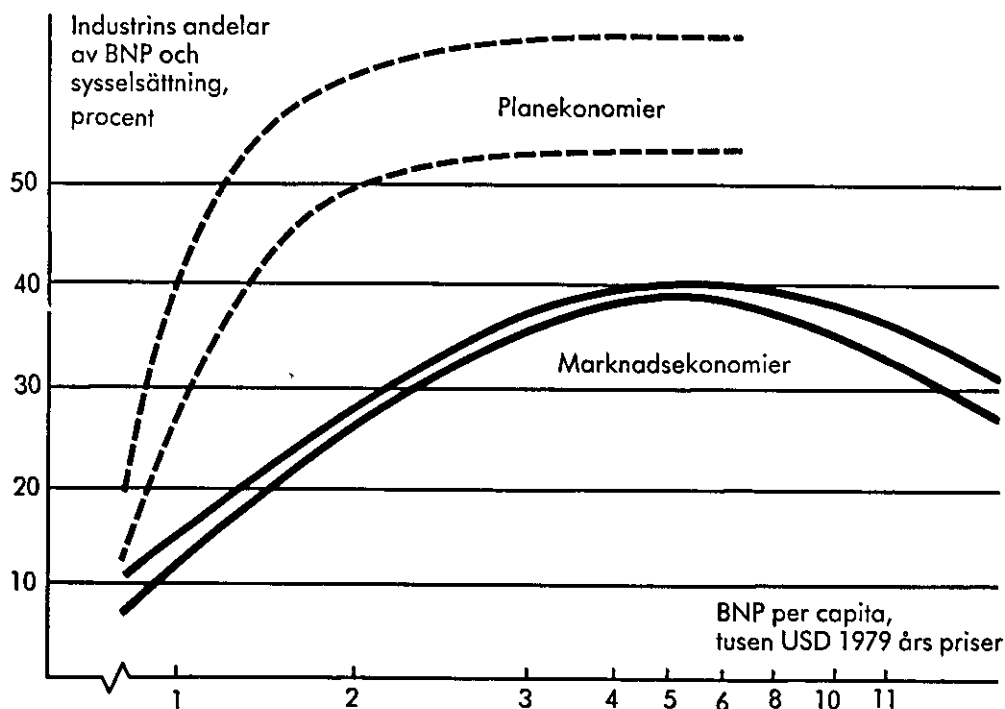
bara noteras att graden av separation från världsmarknaden har varit större i sovjetekonomierna än i utvecklingsländer med jämförelsevis större strukturella snedvridningar.

Men de systemspecifika särdragen för underspecialiseringen var till och med mer betydelsefulla. Med en centralplanering som föder överskottsefterfrågan, osäkerhet och knapphet, har företagen följaktligen anpassat sitt beteende till att inom företaget försöka producera så mycket som möjligt av de insatsvaror de behöver. Med andra ord genomför företagen i sovjetekonomierna en "import"-substitutionsstrategi, de substituerar egentillverkning till hög kostnad mot osäker tillförsel ("import") från andra inhemska företag.

Hur irrationellt detta än är på den makroekonomiska nivån är ett sådant beteende logiskt för företag som behöver insatsvarorna för att uppfylla sina planmål vad gäller slutprodukter för att erhålla premier och bonusar. Samtidigt är företagen något så när säkra på att kostnadsöverskridanden på ett eller annat sätt kommer att kompenseras av något överordnat organ i den byråkratiska hierarkin.

Effekterna av denna "import"substitutionsstrategi på mikronivå, som står i motsats till fundamental ekonomisk logik och det etablerade mönstret för industriell specialisering, var särskilt allvarliga. Sedan Adam Smith har det varit känt att växande välfärd nås genom ökad specialisering. Vid centralplanering har emeller-

Figur 2 Industrins andelar av BNP och sysselsättning i förhållande till BNP per capita.

Källa: Winięcki [1988].

tid de reala vinsterna av ökad arbetsfördelning – när fler och fler delbara processer utförs av specialiserade företag – minskat eller till och med förbytts i sin motsats. Resultatet blev en hypertrofi (sjuklig expansion) av industrisektorn som i sovjetekonomierna växte långt över de andelar av produktion och sysselsättning som kännetecknar marknadsekonomier oavsett nivån på den ekonomiska utvecklingen (se Figur 2).

Detta var ett av de viktiga skälen till det tillväxt - utan - mycket - välstånd - fenomen som har varit synligt i sovjetekonomierna nästan från början. Det blev ännu kostsammare när dessa ekonomier vände sin uppmärksamhet mot mer sofistikerade och teknologiskt avancerade varor under 1970-talet.

Innan jag tar upp problem som hänger samman med kombinationen av under-

specialisering, inflexibiliteten hos hierarkiska byråkratier av sovjetiskt slag och långsamheten i innovationsprocessen bör emellertid ytterligare två viktiga aspekter av underspecialiseringen understrykas.

För det första avstår sovjetekonomierna inte bara från en (stor) del av vinsterna av den första industriella revolutionen, dvs specialisering mellan företag när det gäller produktionen av varor inom den snabbt expanderande marknaden, utan även vinsterna från den nuvarande industriella revolutionen. En viktig komponent i den senare är en snabbt växande specialisering av den produktion av näringslivetjänster som tidigare utfördes inom det industriella företaget.

Vidare har den långvariga försummen av servicesektorn, traditionell såväl som modern, allmer börjat påverka prestationerna av sovjetekonomierna. För li-

ten och sedan länge utsvulten på resurser har servicesektorn blivit en än starkare hämsko för ekonomisk tillväxt. Särskilt sedan mitten av 1970-talet, när ledande grupper avsatte mer och mer resurser till att stötta de minskande prestationerna av industrin, har infrastrukturen i dessa ekonomier börjat förfalla i en accelererande takt. Den låga kvalitén på insatsvaror fordrar omfattande ersättnings- och underhållsaktiviteter även inom servicesektorn. Utan ständig tillförsel föll tillförlitligheten dramatiskt. För att bara ge ett exempel var skadefrekvensen på huvudvattenledningar i Sovjetunionen under perioden 1976-80 motsvarande 40 olyckor per 100 km årligen. Denna absurt höga frekvens ökade till 100 olyckor per 100 km årligen under den nästföljande femårsperioden!²

Den snedvridna och sönderfallande servicesektorn blev inte bara en hämmande faktor i sig själv, utan återverkningarna från den påverkade även de sedan tidigare försämrade prestationerna av industrisektorn negativt.

De nackdelar som den hierarkiska ekonomiska byråkratin i det sovjetiska ekonomiska systemet medför har sedan länge ansetts som en belastning. Men åter igen var det förändringen under 1960- och 1970-talen som ändrade den gamla svagheten till en ödesdiger felaktighet. Enligt min mening bottnar den markerade förändringen till det sämre i att rollen som motor för ekonomisk tillväxt har övergått från industriproduktion baserad på stordriftsfördelar till produktion baserad på flexibilitet, entreprenörskap och innovationer (Winiecki [1987a] s 18-19).

Om sovjetekonomierna någonsin har haft någon fördel framför marknadsekonomierna skulle det vara deras förmåga att snabbt (och ofta skoningslöst) mobilisera resurser och allokera dem till genomförandet av ett fåtal stora projekt. Denna förmåga gav dem ett sken av effektivitet när de byggde storskaliga fabriker: stålverk, cementfabriker, gödningsämnesfa-

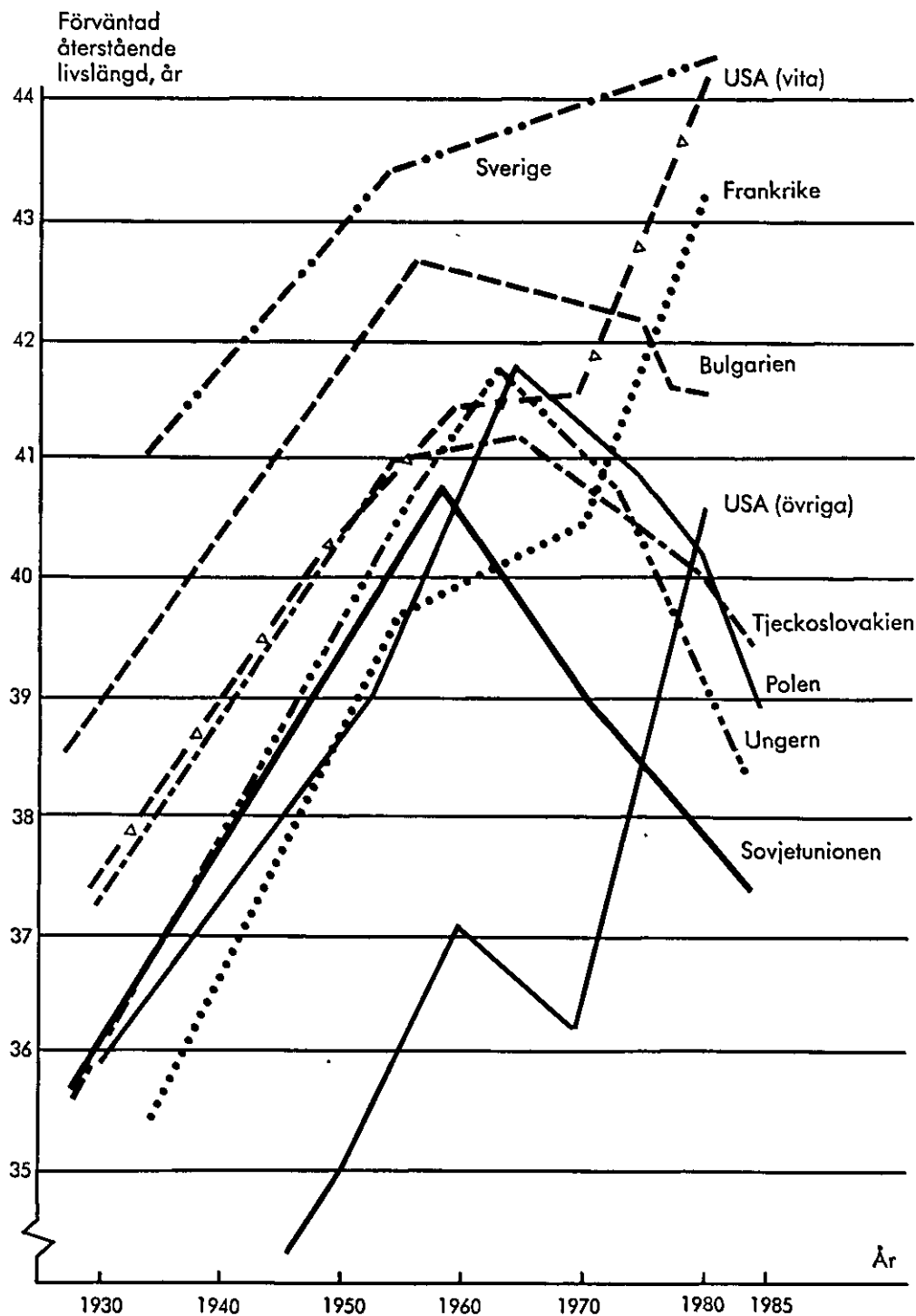
briker etc. Trots det åtföljande slöseriet tillät hastigheten i allokeringen och mobiliseringen dessa ekonomier att i vissa avseenden ta in på marknadsekonomierna i väst.

Allt detta förändrades när rollen som tillväxtmotor övergick till industrier baserade på flexibilitet och andra egenskaper i motsatsställning till centralplanering. När sovjetekonomierna påbörjade en snabba expansion av industrier med lägre materialåtgång och högre förädlingsvärden, så att ett stort antal nya produkter och mer sofistikerade varianter av gamla började tillverkas, blev de kraftigt ökade kraven på smidig ledning av komplicerade samordningsprocesser en för stor börda för den långsamma byråkratin. Tecknen på överansträngning mångfaldigades.

Det är värt att notera att teknologiimporten, som var avsedd att kringgå de barriärer som skapades av den hierarkiskt byråkratiska ledningen – som också förhindrade innovationer – inte hjälpte mycket. Tvärtom innebar de nya och högre kvalitetskraven på produkter producerade med licenser från väst ytterligare bördor för inhemska producenter av insatsvaror till dessa produkter. De krävde ytterligare import, vilket försämrade handelsbalanserna, och gav en snabbt stigande skuldsättning. Det enda undantaget var Sovjetunionen, som fick manna från himlen genom två mycket stora oljeprisstegringar (men till och med detta land kunde ha använt dessa vinster på ett annat sätt om det inte varit för den extra importefterfrågan på insatsvaror från väst). Det visade sig att dåliga innovatörer också är dåliga imitatörer (Holzman [1979]). Sovjetekonomierna fann sig själva under ytterligare ett tryck: ökande importefterfrågan tillsammans med den svaga exportförmågan.

² *Ekonomicheskaya Gazeta*, Nr 14, 1988.

Figur 3 Genomsnittlig förväntad återstående livslängd för trettioåriga män.

Källa: Mantorska [1990].

Den officiella statistiken redovisade inte nedgången

Om den officiella statistiken i sovjetekonomierna tas på allvar måste de negativa effekterna av raden av sammanhängande bestämningsfaktorer för förändring betraktas som förvånansvärt små. Det skedde en uppbromsning i dessa ekonomiers ekonomiska tillväxttakter från det sena 1970-talet, men bekännande analytiker kunde t ex fortfarande skriva att sovjetekonomiernas tillväxt hade varit utomordentlig för att nu bara vara god (Weitzman [1987]). De som visste bättre underströk i många år, för att inte säga decennier, att de officiella siffrorna kraftigt överskattade den reala tillväxten, ibland med mer än 50 procent.

Amerikanska beräkningar (av CIA) pekade t ex på att Sovjets ekonomiska tillväxt under efterkrigstiden (1950-80) endast var ca två tredjedelar av de officiellt publicerade talen. FN-beräkningar pekade på liknande överskattningar. Det är tack vare perestrojkan som dessa nedrevideringar av de officiella siffrorna blev ytterligare nedreviderade av de sovjetiska ekonomerna själva. Enligt Khanin var Sovjets ekonomiska tillväxt bara något över 50 procent av de officiella siffrorna för perioden 1961-75, medan ekonomin stagnerade under det påföljande decenniet (årlig tillväxt på mindre än 1 procent), samtidigt som officiella siffror visade en relativt god tillväxt på 3,5–4 procent årligen.

En jämförelse av officiella sovjetiska beräkningar, inofficiella CIA-beräkningar och inofficiella beräkningar av ryska ekonomer ges i *Tabell 1*. Det är intressant att de egna ryska uppskattningarna är så ofördelaktiga att vissa byråkrater vid den sovjetiska statistiska myndigheten försvarade sig själva mot de lägre ryska uppskattningarna genom att kontrastera dem med de jämförelsevis bättre CIA-siffrorna (som före glasnost kallades för anti-sovjetisk propaganda!).

Tabell 1 Exportpriser på tillverkade varor från Östeuropa i relation till genomsnittliga exportpriser (=100) på EG-marknaden, 1965-85.

	1965	1970	1975	1980	1985
Comecon (vägt genomsnitt)	50	45	37	35	28
Bulgarien	32	39	36	30	25
Tjeckoslovakien	47	45	38	32	25
Östtyskland*	58	47	48	37	33
Ungern	77	72	52	47	35
Polen	36	36	36	34	23
Rumänien	37	39	38	38	29
Sovjetunionen	46	43	30	29	23

* bortsett från den mellantyska handeln.

Källa: Winiacki & Winiacki [1988].

Däremot gjordes det inte så stora ansträngningar att uppskatta den ekonomiska tillväxten i Sovjets östeuropeiska lydländer. Men de som gjordes visade en räckta siffror som var lägre än den officiellt publicerade statistiken, i vissa fall 50 procent lägre.³

De värsta syndarna, dvs de med de största avvikelserna, var Östtyskland, Rumänien och Bulgarien. I bästa fall stagnerade dessa länder om de inte gick bakåt. I själva verket ger polsk statistik från perioden efter 1980 upphov till mycket tvivel. Istället för en imponerande årlig takt på 4–5 procent visar uppskattningar i bästa fall på intervallet 1,5–2 procent.

Om den ekonomiska tillväxten var lägre än den officiellt registrerade, särskilt mot slutet av perioden, var inflationen högre – ofta mycket högre än vad som publicerades av de respektive statistiska myndigheterna. Detta härrörde från det njuta sedan omkring mitten av 1950-talet

³ Se FN [1980] för perioden 1950–73 och Alton [1985] för perioden 1975–82.

välkända fenomenet dold inflation i sovjetekonomier. Olika beräkningar visade en betydande – och ökande – dold inflation. Eftersom uppskattningarna av den dolda inflationen var markerat högre än de officiella siffrorna för tillväxttakterna bekräftade studier i väst därför östkonsumenternas känsla av minskande reallöner och konsumtion. Båda började att falla efter mitten av 1970-talet.⁴ Tillbakagången var naturligtvis kraftigast i Rumänien och Polen, men den gällde varje land.

Stagnerande ekonomier och fallande reallöner paradades med ökande inhemska obalanser. Fluktuationerna i investeringarnas tillväxttakter ökade under 1970-talet och den undertryckta inflationen (varubrist) blev mer påtaglig. Detta ledde inte bara till att den privata konsumtionen föll, i många fall mycket starkt, utan även att levnadsstandarden föll på grund av längre köer. Denna utveckling blev i sig själv en orsak till tillbakagången, så snart den visade sig vara en bestående del av sovjetekonomierna. Ickeekonomiska faktorer började att bidra till det accelererande sönderfallet av det sovjetiska ekonomiska systemet.

Ickeekonomiska bestämningsfaktorer för sönderfallet

För samhällen som lever under det sovjetiska ekonomiska systemet var den viktigaste direkta effekten levnadsstandardens fall. Detta innebar en sänkning av reallöner och konsumtion (se föregående avsnitt samt *Tabell 2* och *Tabell 3*), såväl som en mer svåruppskattad försämring av levnadsvillkoren (försämringar av boende, kommunal infrastruktur, transportväsende, telekommunikationer och – sist men inte minst – miljösituationen).

Den fortlöpande minskningen av levnadsstandarden kan mycket väl ha övertygat de människor som levde under kommunistiskt styre att till och med de anspråkslösa ökningarna de hade kunnat åt-

Tabell 2 Officiell statistik och inofficiella beräkningar av årliga ekonomiska tillväxttakter i Sovjetunionen, 1950-85.

Period	Officiellt FN	CIA	Inofficiella ryska	
1950-55		5,1	7,6	
1956-60		5,2	7,1	
1961-65	6,5	5,4	5,1	4,4
1966-70	7,7	4,4	5,6	4,1
1971-75	5,7	3,9 ^a	3,7	3,2
1976-80	4,2	–	2,6 ^b	1,0
1981-85	3,5	–	– ^b	0,6

^a endast 1971-1973

^b Alternativa CIA-beräkningar är 2,3 procent per år för perioden 1976-1980 och 1,9 procent för 1981-1985 (US Congress [1987], s 126).

Källor: Officiell sovjetisk statistik, FN [1980], US Congress [1982] och Khanin [1988].

Tabell 3 Genomsnittliga reallöner i 1975 års priser (1975=100), 1965-83.

	1965	1975	1980	1982
Tjeckoslovakien	92,6	100	98,6	96,1
Östtyskland	103,2	100	95,0	90,9
Ungern	90,4	100	98,6	96,1
Polen	88,0	100	91,0	67,3
Sovjetunionen	82,7	100	99,8	95,7

Källa: Askanas [1985].

var över. När sådana förväntningar har skapats utgår hela samhällen, och inte bara individer, från att systemet är hjälplöst ineffektivt. Som Wiles med all rätt har understrukit medförde årtal av brutna löften en utbredd känsla i den östra delen av Europa att "inte bara ekonomin utan hela det teokratiska systemet var dåligt." (Wiles [1982] s 11.)

De heta offentliga debatterna om "reformerbarheten" av det sovjetiska ekono-

⁴ Se Askanas [1985] för fem sovjetekonomier. Vad gäller de mindre tillförlitliga Rumänien och Bulgarien rör det sig om indirekta uppskattningar som starkt konfirmerar samma monster.

miska systemet i Polen under 1980-81 var de tidigaste tecknen på hur utbredd denna känsla var.

Förväntningarna omformades till attityder och därefter till försämrade arbetsmoral, som när det inträffade blev en separat, om än härledd, bestämningsfaktor för tillbakagången som självständigt påverkade det ekonomiska utfallet. Hopplöshet föder cynism och cynism föder korruption, som bidrar till ytterligare tillbakagång.

Det fanns i detta avseende vissa skillnader mellan sovjetekonomierna. I de ekonomier som industrialiserades före det kommunistiska styret presterade inte arbetare och byråkrater under en viss (modest) nivå eftersom de inte trodde att det var möjligt. I de nyligen omvandlade, huvudsakligen agrara, samhällena å andra sidan föll prestationsnivån kraftigt i mycket högre utsträckning. Av detta kommer skillnaderna i graden av tillbakagång i arbetsmoral mellan Tjeckoslovakien, Östtyskland och delvis Ungern, där dessa processer var mindre dramatiska, och de återstående sovjetekonomierna.

Men de socialpsykologiska konsekvenserna av fallande levnadsstandard var bara en aspekt på den oåterkalleliga mångfasetterade nedgången som satte in över Östeuropa och Sovjetunionen. Den snabba nedgången för den urbana infrastrukturen, som gjorde livet i städerna allt mindre uthärdligt, har påverkat stadsbefolkningen i dessa länder på samma sätt som den minskade konsumtionen.

Miljöförstöringen var inte lika lätt att se, men inte mindre skadebringande. Det visade sig att det centraliserade systemet till och med är mindre kapabelt när det gäller åtgärder för att korrigera skillnader i samhällelig och individuell lönsamhet. Grundlösa lovsånger för auktoritära lösningar till trots⁵, har utsläppen i sovjetekonomierna varit betydligt värre än någon annanstans i världen. Östeuropa, förutom Sovjetunionen, släppte exempelvis ut ca 40,7 miljoner ton svaveldioxid 1982

vilket kan jämföras med 18,6 miljoner ton för EG-länderna, Ovanstående siffror blir än mer bestickande om man tar hänsyn till att de förra länderna har ett något mindre territorium än de senare och en fjärdedel till hälften av deras levnadsstandard. Utsläppen i Östtyskland har varit mer än fyra gånger högre per capita än de i Västtyskland och så var också de i Tjeckoslovakien jämfört med de i Österrike.

Andra föroreningskällor, såväl som skador orsakade av gruvbrytning, vattenkraftsdammar och andra projekt, är också dramatiskt värre än på andra ställen i världen. Den värsta situationen när det gäller mark-, vatten- och skogsskador återfinns antagligen i Sovjetunionen. För att bara ge ytterligare ett exempel har mellan en fjärdedel och hälften av den svarta jorden i Sovjetunionen förstörts sedan kollektiviseringen (Antonow [1987])!

Det är inte förvånande att den förväntade livslängden i Östeuropa under dessa förhållanden har minskat under årtal om inte decennier. Återigen är det värsta fallet Sovjetunionen självt. En sovjetisk man förväntades vid födelsen att leva mindre än 60 år enligt opublicerade folkräkningsdata från 1979 som läckte till väst i början av 1980-talet. Även i de andra sovjetekonomierna lever vuxna män kortare och kortare tid. Ungern, Tjeckoslovakien och Polen noterade de största ökningarna i mortalitet sedan 1960-talet. Trenden accelererade åter under 1980-talet.

Kombinationen av ekonomisk och icke-ekonomisk nedgång gjorde inte bara samhällena mer sårbara, som visas av den fallande förväntade livslängden, utan också medborgarna ännu mer benägna att kritisera och utmana de styrande eliterna. Detta satte i sin tur mer press på det sty-

⁵Se tex nonsensuttalandena av Kimball [1973], en amerikansk naturvårdare, om den latthet med vilken Sovjetunionen skyddar sin miljö.

rande skiktet eftersom en vresig och rebellisk befolkning kräver både mer omfattande och intensiv kontroll, vilket trötta polska apparatchiks, säkerhetspolis och nomenklaturabyråkrater fick lära under 1980-talet.

Regerandets kostnader började därför att stiga i det kommuniststyrda Östeuropa. På samma gång har fördelarna av att parasitera på det sovjetekonomiska systemet minskat. Det styrande skiktet har kunnat fortsätta att tillägna sig avkastning från styrandet genom att allokera bristvaror till sig själva, men till och med detta har blivit svårare. I t ex Polen tilldelades det styrande skiktet mer sällan bilar under marknadspris under 1980-talet än ett decennium tidigare. Och detta skedde trots att de styrande i Polen nästan fördubblade sin andel av antalet bilar fördelade på detta sätt från ca 20 procent under 1970-talet till nästan 40 procent under 1980-talet. Orsaken till nedgången var fallande produktion tillsammans med ökad export.

Men varutilldelningen till det parasiterande styrande skiktet var den minst påverkade delen av det goda livet för den kommunistiska "privilegiantsian" (för att använda en briljant term präglad av *Economist*). Den urbana infrastrukturens förfall påverkade dem mycket starkare. Eftersom uppvärmningssystemen i öst är centraliserade har både gamla pensionärer och arroganta nomenklaturarepresentanter huttrat av kyla och/eller fått avstå från rakning dagar i sträck. Det visade sig vara lättare att tilldela sig själva sommarstugor, bilar, färg-TV-apparater etc än att undvika haverier för vatten-, värme- och avloppssystemen. Det bäst kända exemplet, som innebar något av poetisk rättvisa, var att ett gasledningshaveri av alla ställen ödelade en del av planeringskommisionens byggnad i Prag.

Konsekvenserna av de extraordinärt höga föroreningsnivåerna kan inte heller undvikas av det styrande skiktet. En partisekreterare i en kraftigt förorenad rysk,

polisk, tjeckisk eller östtysk stad måste andas samma luft som alla andra, dvs en luft innehållande mängder av svavel, kväve, bly, kadmium (allt mellan himmel och jord).

Det oundvikliga sammanbrottet

Som ett resultat av detta har inte bara regeringens kostnader ökat i sovjetekonomierna under relativt lång tid utan även fördelarna av att styra ekonomin och landet minskat. Denna situation gjorde radikal förändring mer sannolik. Som jag skrev våren 1989: "Vid en speciell punktgrafiskt förstådd som en skärningspunkt mellan fallande fördelar av parasiterande på det ineffektiva ekonomiska systemet och stigande kostnader för att behärska ett allt mer fientligt samhälle - kommer det styrande skiktet i dessa länder att vara berett att acceptera den 'kritiska massan' av förändringar, inkluderande nödvändiga politiska förändringar." (Winięcki [1989a] och [1989b].) Skriften fanns redan på väggen (för de som kunde och ville se). Allt var bäddat för sammanbrottet.

Referenser

- Alton, T P, [1985], "East European GWP's" i *East European Economies: Slow growth in the 1980's*, Vol 1. Joint Economic Committee, Washington.
- Antonow, M, [1987], *Nauka i Technika* (An Engineer: Ideal and reality). På ryska, översatt till polska i *Przegląd Techniczny*, Nr 45.
- Askanas, B, [1985], "Niveau und Entwicklung der Reallöhne in den RWG-Ländern im Vergleich mit Österreich". WIIW Forschungsberichte nr 103, januari.
- Balassa, B, m fl, [1971], *The Structure of Protection in Developing Countries*. John Hopkins University Press, Baltimore.
- FN, [1980], "Comparative GDP Levels". *Economic Bulletin for Europe*, Vol 31, Nr 2.
- Holzman, F D, [1979], "Some Systematic Factors Contributing to the Convertible Currency Shortage of Centrally Planned Economies". *American Economic Review, Papers and Proceedings*, Vol 69, s 76-80.

- Khanin, G, [1988], "Economic Growth: An Alternative Estimate". *Kommunist*, Nr 17. På ryska.
- Kimball, T, [1973], "I Felt the Winds of Change". *National Wildlife*, februari/mars.
- Little, I D, Scitovsky, T & Scott, M, [1970], *Industry and Trade in Developing Countries*. Oxford University Press, Oxford.
- Mantorska, T, [1990], "Demographic Situation in Areas under Ecological Threat". Research monograph, Institute of Economics, Polish Academy of Sciences. På polska.
- US Congress, [1982], "USSR: Measures of Economic Growth and Development, 1950-1980". Studies for the Joint Economic Committee.
- US Congress, [1987], "Gorbachev's Economic Plans". Study Papers for the Joint Economic Committee, Vol 1.
- Weitzman, M, [1987], "Introduction", i Desai, P, *The Soviet Economy: Problems and prospects*. Basil Blackwell, Oxford.
- Wiles, P J D, [1982], "Zero Growth and the International Nature of the Polish Disease", i Drewnowski, J, (red), *Crisis in East European Economies*. Croom Helm, London.
- Winiiecki, E D & Winiiecki, J, [1988], "Intra-Branch Structural Change in Poland and other Comecon Countries and Specialisation for the World Market". Manuskript på polska.
- Winiiecki, J, [1984], "Soviet-Type Economies: Entering an era of long-term decline". Stencil.
- Winiiecki, J, [1987a], "Economic Prospects: East and West". Centre for Research into Communist Economies, London.
- Winiiecki, J, [1987b], "The Overgrown Industrial Sector in Soviet-Type Economies: Explanations, evidence, consequences". *Comparative Economic Studies*, Vol 28, Nr 4.
- Winiiecki, J, [1988], *The Distorted World of Soviet - Type Economies*. Routledge, London.
- Winiiecki, J, [1989a], "Der Preis der Privilegien und der Machterhaltung: Verfall auf der ganzen Linie ist der bestimmende Faktor fuer Wandel im Sowjetsystem". *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 28 april.
- Winiiecki, J, [1989b], "Den 'kritiska massan' av reformer i ekonomier av sovjetiskt slag". *Ekonomisk Debatt*, Årg 17, s 597-604.

Prenumerera på

ekonomisk
debatt

Prenumerationspriset är 315 kr för 8 nummer (1 år).
Prenumeration kan påbörjas när som helst under året.
Studering och lärare prenumererar för 215 kr/år
och för 110 kr/termin (4 nummer)
(Läroanstaltens namn skall anges).

Prenumeration sker hos *Finansrutin TM-System AB*,
Box 19543, 104 32 STOCKHOLM
Tel 08-16 72 64, måndag-fredag kl 9.00-12.00.
Besöksadress: Surbrunnsgatan 14

Prenumeration kan också ske genom att avgiften sätts in på postgiro
74 65 79-2 eller på bankgiro 849-6317. Ange därvid *Ekonomisk Debatt* som
betalningsmottagare.